

MESIJANIZAM ZNANOSTI I NESLUŽNOST UMJETNOSTI

Dr Ivan Golub

VRATITI SE ILI SE NE VRATITI PRIRODI

Uvijek je u povijesti bilo glasova: „Vratiti se prirodi!” Oni su se poglavito javljali u razdobljima zasićenim „umjetnim”. Stoga nije čudo što se i danas čuju takvi glasovi. Njihov mesijanski prizvuk obećava izbavljenje, a nedužan lik prirode – ta priroda je kao djevica – najavljuje netaknutu izvornost. Kad se k tome pridruži čovjekova žudnja za minulim, povratak prirodi poprima lik nostalgije za izgubljenim rajem.

Valja vidjeti što je priroda, naravno čovjekova. Koliko god bila brojna razilaženja o čovjekovoj prirodi, jedno je ipak tvrdoglavošću činjenica zajamčeno: čovjekovoj je prirodi vlastito da ne ostane zatvorena u sebi već da nadrasta sama sebe. Čovjekova natura bitno je kultura. U čovjekovoj biti leži kultura, razrastanje naravljju podanih, zapravo zadanih mogućnosti. Kad bi se čovjek sveo na svoju prirodu u tom smislu da sve u njemu ostane u onom stanju u kojem se nalazilo u trenutku prijelaza praga hominizacije, čovjek bi ili pao natrag preko tek prijednog praga, ili bi ostao vječnim bićem na pragu. I nikad ne bi postao čovjek putnik u svim doslovnim i prenesenim smislovima.

Kad bi atomsko zlo izbrisalo sve što su dosegle čovjekove tražilačke ruke, opet bi iz ljudske prirode, sačuvane u preživjelima, započela izrastati kultura. Znamo da su neke kulturne starine izbrisane. Ostao je pokoji spomenik što nas zapanjuje i stavlja nam u usta pitanje: „Kako je to tada bilo moguće!” Možda su u prošlosti postojale katastrofe koje su ljudsku prirodu bacale s vrha na početak puta, no nikad je nisu slomile jer *natura est cultura*. U tom je smislu kultura ireverzibilna. Njena dostignuća i očitovanja mogu biti satrta, ali čovjekova priroda ne može biti neusmjerena prema samoobradi, samorazradi, samorazrastanju, samonadrastanju.

Kultura, tj. sve što čovjekovim zalaganjem izrasta iz naravi kao zadatak, dakle i ono što se zove *tehne* i ono što se naziva *poiesis*, nije tek višak čovjekovog postojanja nego jedini mogući oblik opstojanja. Istrgnimo pračovjeku kamen što ga je pričvrstio uz motku, istrgnimo mu iz ruke kist kojim je u pećinsku stijenu utisnuo lik životinje koju je izvan pećine svladao izumima (kao dobra hrvatska riječ za *iz uma* stvorenu stvar!) i zamislimo si njegovo drevno postojanje!

Pogasimo danas električna svjetla i zatvorimo energetske izvore, pa da vidimo kako će izgledati današnje čovjekovo postojanje!

Treba li se ili ne treba vratiti prirodi? Ako se pod prirodom podrazumijeva svedenost na ono što je čovjeku podano prijelazom praga humanizacije, odnosno radanjem, onda se ne treba i ne smije vratiti prirodi, jer to nije samo povratak na prag nego vjerojatno i s onu stranu praga. Ako se pod prirodom podrazumijeva razrastanje onog što je čovjeku dano i zadano prijelazom praga humanizacije, odnosno rođenjem, onda se valja dnevno vraćati prirodi, njegujući i *tehne* i *poiesis*.

MESIJANIZAM ZNANOSTI I NESLUŽNOST UMJETNOSTI

Jedva da je bilo razdoblja i sredine kada se i gdje se znanosti nije pridavalo mesijanske atribute. Iščekivanje spasenja koje će donijeti znanost često je nalikovalo biblijskim mesijanskim adventima. Javljali su se proroci znanja i znanosti, vizionari spašenog čovječanstva. Spomenimo samo osloboditeljsko znanje Sokratovo, ukažimo na „scienza nuova” Gianbattiste Vico-a. Ne mimoidimo ni vjeru u mesijanstvo znanosti našeg tražilačkog Jurja Križanića. Taknimo suvremenog heidelberškog mislioca Georga Pichta koji pokazuje da bez znanosti nema spasa od gladi, žeđi, duhovne neishranjenosti i energetske nestašice koje prijete sadašnjem čovjeku.

I dok se znanosti pridaje mesijanska zadaća, umjetnosti se s druge strane odriče svaka služnost. U samu definiranju umjetnosti ističe se njena nefunkcionalna i nepragmatska srž. Nasuprot mesijanizmu znanosti staje neslužnost umjetnosti. U stvari, umjetnost priječi da čovjek postane stroj. Umjetnost čini da znanost ne učini čovjeka robotom. Umjetnost je vestalka koja čuva u čovjeku vatru iskonske ljudskosti. „Tehne” zacijelo omogućuje čovjeku da postoji, a „poiesis” mu pomaže da postaje većma čovjek. Znači li to da je umjetnost postala služnom? Ne! To znači samo da ona jest ono što jest. Upravo time što ostaje neslužnom umjetnost „služi” očuvanju humanoga. Kad bi bilo što, pa i očuvanje humanoga, postala njena funkcija, ona bi se prije ili kasnije robotizirala. Neslužnost umjetnosti nije zadaća nego činjenica. Korisnost umjetnosti za očuvanje humanog nije zadatak nego učinak, nije funkcija nego čin.

Gledajući konkretno, zapažamo da znanost sa svim blagoslovima koje sa sobom nosi prijete raščovječenjem, a umjetnost sa svom svojom neslužnošću „služi” očovječenju.

Izrečemo li sve ovo govorom rada i igre, utvrdit ćemo da čovjek radnik – homo faber (koji je danas predimenzionirano u modi) ipak nije čitav čovjek, i da biva čitav ako je istodobno i čovjek igrač – homo ludens (koji je danas kraj sve razgranatosti igara gumut na rub). U vremenu kad u čovječanstvu visoko stoje mjerila služnosti, nadu za manje napregnut život pruža upravo neslužna umjetnost. Radnost znanosti i igrivost umjetnosti, ako idu ruku o ruku, predstavljaju ravnovjesje u ljudskom životu: radnost znanosti zajamčuje čovjeku tehnički i tvorni napredak i omogućuje mu da preživi, a igrivost umjetnosti ga oču-

vava od toga da se radom i znanošću pretvori u stroj. U matici rada i znanosti igriva umjetnost dolazi kao sol koja radu i znanosti daje dobar okus i čuva ih od kvarenja; u matici igre i umjetnosti kao sol pak dolazi rad.

Sve u svemu, rečeno paradoksalno i igrivo riječi: umjetnost je koristan ne-sluga, a znanost je „nekoristan” sluga (tj. kad znanost i daje sve od sebe, to sve ne koristi očovječenu čovjeka).

KAD ZNANOST POSTAJE UMJETNOST

Kako se međusobno odnose *tehne* i *poiesis*, znanost i umjetnost? Da li se radi o dvije usporednice koje se nigdje ne dodiruju? Znanost možemo motriti u njenoj praktičnoj primjeni i u njenu stvaralačkom vršku. Upravo tim stvaralačkim vrhom znanost ulazi, da ne kažemo prelazi, u umjetnost. Stvaralaštvo je tu zajedničko i za *poiesis* i za *tehne*. Tamo gdje je znanost čisti čin stvaranja, ona je zapravo umjetnost. Einsteinov prodor u relativnost duuguje se prvotno njegovoj umjetničkoj intuiciji.

I da bismo ostali na slici paralelnih pravaca, reći ćemo da su znanost i umjetnost, istina, dvije usporednice koje se ipak na jednoj točki negdje dodiruju, na stvaralačkom vršku.

VJERA IZMEĐU ZNANOSTI I UMJETNOSTI

Vjera sama, dakako, niti je znanost niti je umjetnost; ona je čovjekovo postojanje obilježeno prihvaćanjem Isusa, ili čovjekova *Bogu dana* riječ kojom prihvaća Isusa kao *Bogom danu* Riječ (Objavu). Teologija je, međutim, refleksija o *Bogom danoj* riječi (Objavi) i o *Bogu danoj* riječi (vjeri). Kao sustavna refleksija, teologija očito ide u krug znanosti. Budući da je njen predmet *Bogom dana* Riječ i *Bogu dana* riječ iskazan na povijesni i poetični način, razumljivo je da refleksija o tom predmetu odražava i sadržava njegovu poetičnost. A ima li teologija kao znanost stvaralački vršak kojim bi prelazila u umjetnost? Ima. Najbolja pera patristike i mistike, da se samo na njih ograničimo, potvrda su za to. Teološki stvaralački prodori pomiču teološku znanost u umjetnost. Kao i u ostalim znanostima, uvijek će biti (i treba da bude) teoloških tehničara i teoloških stvaralaca, uvijek će biti stvarateljskih susretišta znanosti i umjetnosti.

Mesijanizam znanosti neće poštediti ni teološku znanost. Bit će ih koji će teologiji pridavati „spasiteljske” attribute. Teološka znanost, ukoliko svojim stvarateljskim vrškom prodire u umjetnost (poglavito u slučaju mistika), nosi biljeg neslužnosti vlastit samoj umjetnosti. Kao što neslužna umjetnost, u stvari ne po funkciji, pomaže da čovjek postaje većma čovjekom, tako npr. i neslužna mistika doprinosi da kršćanin postaje većma kršćaninom. A teologija je, dakako, kao svaka znanost služna (to je jedna od bitnih razlika između znanosti i neslužne umjetnosti), ona je *ancilla Ecclesiae*, tj. na službi Božjem narodu.

Znanost (*tehne*) čini da čovjek postoji, umjetnost (*poiesis*) čini da čovjek postaje. Teologija kao znanost doprinosi kršćanskom postojanju, a kao umjetnost (po svom stvaralačkom vršku i po razmjeru s umjetničkim u predmetu svoje refleksije) promiče kršćansko postajanje. A Mesija je jedan.